

НИЩОЖНОСТ НА БРАЧНИЯ ДОГОВОР

На дядо ми Ангел

© Димитър Топузов, автор

© Стоян Кораков, художник на корицата

© Сиела Норма АД

София • 2016

ISBN 978-954-28-1994-3

Димитър Топузов

НИЩОЖНОСТ

→ *на* ←

БРАЧНИЯ ДОГОВОР

 ciela

*Изключително съм признателен на доц. д-р Велина Тодорова
за оказаната ми помощ при провеждане на това изследване.*

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	13
ЗА СЛАБОСТТА НА ПРАВОТО КАТО СИЛА НА ЧОВЕШКОТО	15
УВОД	33
ЧАСТ ПЪРВА	
НИЩОЖНОСТ НА БРАЧНИЯ ДОГОВОР ПО ЧЛ. 26, АЛ. 1 ЗЗД	37
ГЛАВА ПЪРВА	
ПРОТИВОРЕЧИЕ НА БРАЧНИЯ ДОГОВОР СЪС ЗАКОНА	37
I. ПРЕДВАРИТЕЛНИ ДУМИ	37
II. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА	
НА ПРОТИВОРЕЧИЕТО СЪС ЗАКОНА	41
III. ПОВЕЛИТЕЛНИТЕ НОРМИ НА ЗАКОНА КАТО ПРЕДЕЛ НА ДОГОВОРНАТА СВОБОДА НА СЪПРУЗИТЕ ДА ОПРЕДЕЛЯТ СЪДЪРЖАНИЕТО НА БРАЧНИЯ ДОГОВОР	45
1. Изискването брачният договор да съдържа уговорки само относно имуществените отношения	46
2. Забраната предбрачно имущество на една от страните да стане СИО.....	53
3. Солидарната отговорност на съпрузите по закон	57
4. Императивната уредба на издръжката.....	65
5. Забраната с брачния договор да се правят разпореждания за случай на смърт.....	70
IV. ПРИНЦИПИТЕ НА СЕМЕЙНОТО ПРАВО КАТО ПРЕДЕЛ НА ДОГОВОРНАТА СВОБОДА НА СЪПРУЗИТЕ ДА УРЕДЯТ ИМУЩЕСТВЕНИТЕ СИ ОТНОШЕНИЯ	74
1. Понятие за правен принцип	74
2. Нищожност на сделките, поради противоречие с правните принципи и проблемът за колизията между отделните принципи	77
3. Семейноправни принципи	79
3.1. Принципът за равенство на съпрузите	80

ЗА СЛАБОСТТА НА ПРАВОТО КАТО СИЛА НА ЧОВЕШКОТО

Една популярна сентенция гласи, че силата на правото не е правото на силата. В настоящото въведение бих искал да обърна внимание на една друга формулировка, а именно че в слабостта на правото се крие силата на човешкото. Книгата на Димитър Топузов „Нищожност на брачния договор“ ми дава множество доказателства за това мое допускане. И ако прочетете следващите няколко страници, ще се опитам да обясня.

Ако можем да си представим гражданското право като кралство, то без никакво съмнение неговият крал би бил договорът. Днес договорът овладява (и обладава) все повече социални пространства, като става все по-„агресивен“ по отношение на личните (интимните) отношения между хората. Един от най-старите договори – този за предоставянето на сексуални услуги, днес е обграден от цяло ново поколение от договори, насочени към уговарянето на интимни взаимодействия и регулирането на специфично емоционални престации. Така наред с проституцията се появяват термини и практики като платено (договорено) компаньонство и платено (договорено) приятелство. В свят на болезнена индивидуалност хората са готови да си платят не само за психотерапевт, който да им предложи професионална помощ за справяне с определени личностни проблеми, но и за „неквалифицирана“ компания, която да ги развесели и утеши, както и за приятел, който да ги изслуша и подкрепи.

Като оставим настрана мотивацията на изпълнителя по подобни договори (платения компаньон, платения приятел), те обслужват определени нужди и поставят редица правни въпроси. Трябва ли законът да откаже държавна (съдебна) защита на договора за платено приятелство (менторство или сексуално партньорство), както отказва такава на договора за проституция (инцидентен сек-

суален акт)? Трябва ли да се признае юридическа сила на договора за заместващо майчинство (което може да доведе до възникването на договорно установен произход) или то следва да бъде отречено като форма на „репродуктивна проституция“? След като добрите нрави отдавна са се отказали да ограничават договарянето по имуществото (размяната на материални престации), то не е ли време да преосмислим тяхното жило и при договарянето по отношение на личността (размяната на емоционална и физическа близост)?

Мисля че няма по-добро място за поставяне на тези въпроси в едно по-ограничено, но изключително значимо и практически проблематично научно поле, каквото е нищожността на брачния договор. Приетият през 2009 г. Семейен кодекс за пръв път допусна възможността за сключване на брачен договор, с който съпрузите могат да уредят имуществените отношения помежду си по време на брака и след неговото (евентуално) прекратяване. Тази законодателна промяна отрази либералната нагласа в съвременното семейно право и донякъде отговори на един от най-често задаваните в семейното право въпроси: правна сделка ли е гражданският брак. Договорът успя да „пробие“ и в брачните пространства, но с едно важно ограничение – като договаряне за имуществата, но не и като договаряне за личните отношения. Последните останаха императивно уредени от разпоредбите на Семейния кодекс.

Свободата на договаряне обаче не е безусловна, нито неограничена. Властта на Договора е ограничена от две граници (стражи): императивните разпоредби на закона и добрите нрави (чл. 9, ал. 1 ЗЗД, чл. 26, ал. 1 ЗЗД). Тези две граници имат редица специфики и като че ли значително по-голяма интензивност в семейното право и особено – в брачното право. На характерната за гражданското право тенденция за ограничаване на „правомошцията“ на закона и на добрите нрави, чрез свиването им до конкретни забранителни правни норми, в книгата на Димитър Топузов се представя един алтернативен подход, важащ в сферата на семейното право: включване в съдържанието на императивните правила на закона и специфичните принципи на семейното право, както и поставяне на фундаменталния въпрос за това кое е

добро и кое е зло при уреждането на имуществените отношения в брака.

„Стражите“ пред свободата на брачно договаряне – семейноправни принципи и брачните нрави (и в двата случая се имат предвид семейните и брачните ценности) са твърде общи и абстрактни и поради това несигурни за повечето юристи, защитаващи правната сигурност и процеса на алгоритмизиране на правните норми. Класическата структура на правната норма „ако-то-в-противен-случай“ чертае разклоняващи се дървета на възможни поведения (акции-реакции), в които редът изисква максимална (а защо не и математическа) точност. Относително определените правни норми, чрез които се въвеждат основополагащи принципи и обществено утвърдени ценности, не спазват посочената класическа структура. Отказвайки се да формулират конкретни правила, а ограничавайки регулативната си намеса до даването на насоки и препращането към сериозни обществени и философски дебати, относителните правни норми компрометират точността на правото. Те целенасочено създават несигурни юридически пространства, в които водеща става преценката на съдията, на човека, прилагащ закона. Тези пространства, които в една своя статия¹ нарекох „празноти в закона“ (качествени откази на законодателя да регулира определени хипотези чрез конкретни правила), за да ги разгранича от „празнините в закона“ (количествени пропуски в регулативния алгоритъм, които следва да бъдат отстранени чрез аналогия на закона²), са местата, където законът гласува доверие

¹ Вж. **Ставру, Ст.** Етиката в предверието на правото – В: **Маринова, Е.** (съст.) Етика и развитие: българският контекст. Сборник студии. Велико Търново, 2015, с. 211–258, достъпна и на адрес: <http://challengingthelaw.com/biopravo/etikata-v-predverieto-na-pravoto/>.

² Самата аналогия на закона като инструмент за преодоляване на празнините в закона създава и разчита на празнотите в закона. Съгласно чл. 46, ал. 2 от Закона за нормативните актове, когато нормативният акт е непълен, за неуредените от него случаи се прилагат разпоредбите, които се отнасят до подобни случаи, ако това отговаря на целта на акта. Ако такива разпоредби липсват, отношенията се уреждат съобразно основните начала на правото на Република България. Целта на закона и основните начала на правото на Република България са относително

на човека и изисква от съдията (а не от съда, не от институцията) да прояви благоразумие (фронезис³, пруденция⁴) и да открие човешкото (справедливото) решение в конкретния случай.

Именно тези случаи са най-трудните за разрешаване в правото. Несигурността в предварително зададената правна регулация е резултат от многоаспектността и динамичността на социалните взаимодействия по повод на това кое е добро и кое зло – думи, превърнали се в „политически некоректни“ в едно „мултикултурно“, но в смисъл на релативистично общество. Това са пространства, в които се провежда битката за човешкото в неговата регулативна неуловимост. В този смисъл те са и генератори на литературни пространства. И ще дам само един пример за това. Този пример е свързан с въпроса кога трябва да (можем да, няма да бъдем наказани ако) спрем лечението на терминално болен и кога можем да (трябва да, няма да бъдем наказани, ако) облекчим болката му с лекарство, което уско-

определени понятия, които овластяват човека, който трябва да приложи закона, който липсва, да го създаде в конкретната регулативна ситуация.

³ Фронезис (*phronēsis*) е гръцка дума, с която Аристотел в „Никомахова етика“ обозначава една от трите интелектуални (дианоетически) добродетели, а именно практическата мъдрост или разсъдливостта (другите две интелектуални (дианоетически) добродетели, свързани със способността за мислене, са *episteme* – научно познание, и *techne* – приложно познание, знание-умение). За определянето на фронезис вж. **Янев, Я.** Проблемата за човека. Електронно издателство LiterNet, 25.03.2005: фронезис е „израз на най-същественото в човека“, „последен, неизведим метафизичен принцип“, а „не е голо, отвлечено понятие, измислено, за да се въдвори ред и даде сигурност на някоя мирогледна система. По-скоро това понятие е израз на една творческа същност“.

Вж. също **Янев, Я.** Безумие и свобода. Критика и есеистика. Съст. Т. Гергова. Варна: LiterNet, 2005, достъпна на адрес: http://litenet.bg/publish10/yanko_yanev/svoboda/problemata.htm. За намаляващото днес доверие в способността да се прояви фронезис и за компенсирането му с конкретни правила (алгоритми) вж. **Геров, Ив.** Залезът на фронезис // *Философски алтернативи*, 2010, № 4.

⁴ Пруденция (*prudencia*) е латински термин, който се превежда буквално като виждам напред, далновидност. Тя е една от четирите кардинални добродетели на Платон (наред със справедливостта, смелостта и умереността). Тя се изразява в способността да се отсъди между добродетелните и порочните действия не само в най-общ смисъл, но по отношение на подходящи действия в даден момент и на конкретно място.

рява смъртта (случай на „лека“, „скрита“ евтаназия). Става въпрос за един разказ, вграден в книгата на Калин Терзийски и Деяна Драгоева „Алкохол“⁵. Разказът за дядо Климент:

„Тялото на дядо Климент намаляваше за сметка на увеличаващия се меланом. Дядо Климент и меланомът бяха обратно пропорционални. Знаех, че няма да мога да видя превръщането на дядо Климент в меланом, защото когато меланомът стигнеше една критична маса, а от дядо Климент не останеше достатъчно, дядо Климент щеше да умре. ...

Не ми се стоеше при него, но не можех да го оставя така. Всъщност можех. Никой не би ме упрекнал, ако го оставех да умира на спокойствие, а аз попиших изостанали епикризи. Даже това би било по-нормално.“

На прага на смъртта има две алтернативи за лекарите: да отлагат („да разменят високопарни диагнози, след като е ясно и на готвачките в кухнята, че дядо Климент един ден ще умре“) или да ускорят („я вземи му направи две ампули Диазепам, венозно“). Ако първата алтернатива изглежда бюрократично правилна и юридически безопасна, то втората в някои ситуации може да се окаже човешки изискуема и изключително съмнителна от правна гледна точка. И все пак героят на Калин Терзийски предпочита да рискува в пространствата на несигурността, за да остане в мир с емоционалните импулси на своята човешка природа:

„Смъртта го правеше прозрачен и несъществен. Трябваше силно да се разгранича от него и да си кажа: „Ето, жив съм, а той вече не е от моите. Той е от отбора на умрелите. За него не бива да мисля като за себе си. Не бива да приемам него като себе си, както приемам всички други“. Така трябваше да се отгранича от него, но не можех да го направя. Загледах го пак.

Да, приличаше ми. Приличаше ми на мене.“

Тази обезпокоителна прилика в крайна сметка определя и решението за активно съучастие в смъртта на дядо Климент – поемането по пътя на алтернативата на Диазепам:

⁵ Книгата е издадена от издателство Сиела през 2012 г.

„Допреди половин час умираше сам по себе си. Сега аз трябва да се включа в това занимание. ...

Убийство щеше да е и да си седя просто така и да го гледам. Всичко щеше да е убийство. Просто се чувствах обхванат от мистичен страх. Като страха от тъмното. ...

със смъртта му умирам и аз. Със смъртта на всички умират всички други. ...

– Ако не я предизвикам веднага, тя ще се развихри. Ще унищожи всичко. Единственото спасение от нея е да я изпревариш“.

Слабостта на медицината (неспособността ѝ да излекува дядо Климент) в посочения разказ е и слабост на правото (липсата на ясно разграничение между съучастие в чуждо самоубийство и назначаване на лечение с двоен ефект: успокояване на болката, но и ускоряване на смъртта), но в крайна сметка тя е слабост на човека⁶ – човека, който открива приликата и не може да остане безучастен.

Определящ за справедливостта е „интерпретативният елемент на юрисдикционната дейност“ – интерпретацията на закона, която „винаги вкарва в играта и самия интерпретатор“. Тя води до „идеята за справедливостта като отслабване, като прогресивно намаляване на изначалната насилственост на правото“. Алгоритмичността в правото, доведена до своята пълна реализация, ще представлява юридическо насилие, сведено до математика. Алтернативата, която се предлага, е „поемане на отговорността да посочим ръководна нишка“, като „устойчивостта на закона се състои съвсем не толкова в някаква митична (понеже така и никога не бива схващана) обективност на неговото изначално значение, колкото в мрежата от интерпретации, които постепенно са го възплътели в историята. Тази мрежа е тъкан, която не се оставя да бъде разтягана в произволни посоки, защото по един или друг начин дефинира пространство на интерпретативни възможности, изключвайки останалите такива“⁷. Това „ансамблено“ звучене на

⁶ За определянето на човека като „живеещо несъвършенство“ вж. **Ортега и Гасет, Х.** Що е философия. С., 2013, с. 85.

⁷ Всички цитати в настоящия абзац са от **Ватимо, Дж.** Нихилизъм и еманципация. Етика, политика, право. С., 2011, с. 197, 198, 207.

закона е най-видимо при относително определените правни норми и при правните норми, които делегат регулативни функции на други обществени регулатори, каквито са добрите нрави.

Върху ирационалността на морала и неговото постепенно изтласкване от закона в името на „сигурността на правото“ разсъждава и един от най-големите теоретици на етиката в епохата на постмодерността – Зигмунт Бауман: „Законът и интересите изместват и заместват безвъзмездността и несанкционираността на моралния двигател. [...] действията, които не отговарят на критериите за целенасоченост или за процедурна дисциплина, се обявяват за не-социални, ирационални и частни.“ „Приватизиране на морала“ води до изключването му като недостойно ирационален, несигурен и амбивалентен от правото като държавен регулатор на публичността. Така „[ц]ялата обществена организация [...] води до неутрализиране на подривно-то и дерегулиращо въздействие на моралното поведение“⁸. А за Бауман несигурността е основна черта на моралното поведение: „[н]равствеността е нелечимо апоретична. Малко възможности (и само тези, които са относително тривиални и от незначителна екзистенциална важност) са недвусмислено добри“⁹. Именно поради това „[м]оралните действия рядко могат да донесат пълно удовлетворение“¹⁰, а именно към такова „пълно“ регулативно удовлетворение се стреми алгоритмичният позитивизъм в съвременното право. Логично е постигането на такова регулативно удовлетворение да минава през пълното премахване на добрите нрави (морала) като регулативен фактор в правото или поне през „опитомяването“ им до ясни и недвусмислени (сигурни) правила. Това обаче би представлявало едно мумифициране на добрите нрави, водещо до асимилирането им с правните норми – такива конкретни правила загубват своята морална същност, етиката се превръща в етикет, във формално спазване на алгоритми, в математическо зомби на нравствеността.

⁸ Вж. **Бауман, З.** Модерност и холокост. С., 2002, с. 302.

⁹ Вж. **Бауман, З.** Постмодерната етика. С., 2001, с. 22.

¹⁰ Пак там. с. 22.

Битката за запазването на регулативното действие на добрите нрави всъщност е битка за запазването на мисленето през добродетелите в Ерата на правилата. Определящите в Древността добродетели като „относително определени“ изисквания към характера на хората, днес все повече се заменят от конкретни правила като конкретни (пълни) алгоритми за регулация на поведението. Не е важно какъв си, важно е какво правиш.¹¹ Спазваш ли закона като конкретни правила, можеш да имаш „освободен“ от изискванията за добродетелност характер. И все пак тази добродетелност продължава да издава своето съществуване на едно инфраниво в правото – чрез законовите позовавания на добрите нрави и добросъвестността.

И нека да направя още едно отклонение.

Едно от най-съкровения неща, които ни правят човешки същества, е нашата слабост, дори на най-фундаменталното материално ниво: слабостта на телесността. Тялото създава усещане за уязвимост на съзнанието. Съзнанието се компрометира от своята непрекъснатата зависимост от тялото: „тялото е постоянно оспорване на привилегията, дадена на съзнанието да „задава смисъл“ на всяко нещо; тялото живее като такова оспорване“¹². Слабостта на човешкото тяло се проявява като уязвимост, ранимост, смъртност, чиито уроци учи всеки един от нас още от много малък. Именно тази предзададена слабост ние преодоляваме чрез създаването на общности, изградени върху способността за съчувствие и съпреживяване (съуязвимост, съранимост, съсмъртност). Тялото е минимумът, който обединява всички хора и поставя основата за взаимното разбиране между тях.¹³ Макар и историята на човечеството да е история на нарастващата сила, на непрекъснатото

¹¹ За „края на добродетелите“ вж. **Макинтайър, А.** След добродетелта. С., 1999.

¹² Вж. **Левинас, Е.** Тоталност и безкрайност. С., 2000, с. 98.

¹³ За пренебрегването на значението, което тялото има за съществуването на етиката вж. **Weiss, G.** Body Images: Embodiment as Intercorporeality. New York, 1999, P. 161–162, където се пледира за една „въплътена етика“ или „етика на въплътеността“ (*embodied ethics*).

акумулиране на все по-големи възможности и все по-голям контрол в ръцете на хората, в основата си човешкото остава неразривно свързано със слабостта. Развитието и усъвършенстването на човешката сила е всъщност и еволюция на слабостта. Слабостта е моторът за търсене и произвеждане на сила. Тя е идентификаторът на човешкото усилие.

Слабостта на конкретното, индивидуалното, единичното, телесното е и причината за съществуването на общи правила – закони. Законът обобщава, за да създаде ред, предвидимост на това, което всеки може да очаква. Тази стабилизация на обществените отношения чрез регулативното им предмоделиране – предварително задаване на параметрите на поведението (диспозиция на правната норма) на участниците в определена социална ситуация (хипотеза на правната норма), е особен вид сила. Доведена до край – правила без изключения и правила без възможност за различна интерпретация, тази сила води до крайно негъвкаво, ригидно и фиксирано регулиране. Ред на всяка цена. Лош ред, но ред. И това вече не е просто правен позитивизъм, а право за самото себе си. Подобно затваряне на правото в собствената му сила кореспондира чудесно на тенденцията за разрешаване на всички проблеми чрез алгоритми. Всички възможни ситуации се вкарват в алгоритмична мрежа и това, което остава на правните субекти, е да следват своя маршрут в тази мрежа. Индивидуалният път е конкретната траектория на движение в една предзададена регулативна инфраструктура. Но това превръща живота от уникално пътешествие в пътуване с градски транспорт. Задушаване на разнообразието и специфичността, които освен безспорен факт са и призната ценност на човешкото.

За да ги съобрази законът разполага с две основни стратегии за отдръпване: да не регулира определени обществени отношения (например личните отношения на приятелство, включително фактическо съпружеско съжителстване) или да ги регулира чрез делегация (например отношенията на съпружество, които са подчинени на провъзгласени от закона принципи, но не са алгоритмизирани в конкретни правила; както и свободата на договаряне,

която е ограничена от добрите нрави, изискващи конкретна преценка от сезирания съдия). Тук може да бъде открито едно негативно регулиране. При първата стратегия правото се десезира, като предоставя на други социални регулатори (обичай, религия, морал) да произведат своето регулативно въздействие. Разбира се, ако тези регулатори насочват към определено увреждащо поведение, правото се включва с инструменти за обезвреда (например правилата за непозволено увреждане). При втората стратегия правото се деалгоритмизира, като предоставя формулирането на конкретното решение на човека (договарящите се, съдиите), като посочва относително определени граници (ценности, принципи, нрави). И тук правото се намесва индиректно и негативно – като не предоставя държавна защита, което в дадените по-горе примери се изразява в предоставянето на възможност за прекратяване на брака чрез развод и в непризнаването за валиден сключения между лицата договор.

Отслабването на правото чрез отказ от даването на еднозначни и категорични регулативни отговори гласува двойно доверие в гражданското право: доверие в свободата на правните субекти – те могат да правят всичко, което не е забранено (изрично от закона или от добрите нрави), и доверие в благоразумието на съдиите – те могат да определят конкретното съдържание на относително определените правни норми (базирайки се на своя личен опит и личностна преценка). Делегацията към съдиите е и начин за тяхното обществено ангажиране. Когато един съдия изследва въпроса какво точно изисква в конкретната ситуация, да речем принципът на взаимност между съпрузите или какво точно от съдържанието на добрите нрави накърнява един договор, този съдия става обществено ангажирана личност, в допълнение на това, че е представител на институция с важни публични функции. Това дава живот не само на неговото „длъжностно“, но и на неговото човешко лице. Съзнателно допуснатите слабости на правото са човешките черти в неговото публично лице.

Разбира се, изграждането на непълно регулативни алгоритми изисква специфичен мениджмънт на отказите от регулиране

(включително на отказите за предоставяне на държавна подкрепа), т. е. едно внимателно управление (регулиране) на слабостите. Безспорно, най-подходящата територия, на която може да бъде направено изследване на това управление на слабостите, е семейното право. И още повече – новият за българското законодателство институт на брачния договор. Първият признак за „слабостта“ на брачния договор е обстоятелството, че той може да урежда единствено имуществените отношения между съпрузите. Но дори и при уредбата на тези отношения брачният договор следва да съобразява спецификата на паралелно осъществяваните между съпрузите лични отношения, касаещи техния ежедневен, включително и интимен живот. Това е и причината, поради която в настоящата книга Димитър Топузов акцентира върху принципите на семейното право, които ограничават свободата на договаряне.

Принципът на равенство на съпрузите в брака отрича валидността на клаузи, според които за придобитите от единия съпруг имуществени права ще се прилага един имуществено-брачен режим, а за тези, придобити от другия съпруг – друг имуществено-брачен режим. Едновременно с това обаче принципът на равенство не изключва възможността този от съпрузите, който има по-голяма заслуга за придобитото, да има по-голяма част в съсобствеността (когато се прилага режим на съсобственост). В този смисъл създаването на общност въпреки липсата на съвместен принос (като приносът може да бъде не само икономически, но и като домашен труд и грижи за децата) като своеобразна привилегия на икономически по-слабия съпруг не допринася за равенството, а напротив – нарушава справедливостта и подобна „комерсиализация“ на съпругеските отношения според Димитър Топузов не следва да се толерира от закона. При липсата на съвместен принос (придобиване по дарение или по наследство) придобитото винаги трябва да бъде индивидуална собственост на придобилия го съпруг. До нарушаване на принципа за равенство ще се стига и когато съпрузите са предвидили различни условия и размер на дължимата издръжка, без предвиденото да намира опора в техните налични и/или предвидими възможности и нужди. Отново по-

ради съображения за равнопоставеност договорните основания за отмяна на даренията трябва да са еднакви за двамата съпрузи.

Принципът за грижа и подкрепа между членовете на семейството прави нищожни немалка част уговорките в брачния договор, според които всеки от съпрузите ще може да ползва личното имущество на другия съпруг само срещу възнаграждение. Като основен критерий тук Димитър Топузов посочва предназначението на тези вещи – когато тези вещи, лично притежание на единия съпруг, са от естество да обслужват нуждите на цялото семейство (например: семейното жилище, неговото обзавеждане и покъщнина), уговорките за заплащане на възнаграждение от съпруга-несобственик ще са нищожни поради противоречие с посочения по-горе принцип за грижа и подкрепа между членовете на семейството. На още по-силно основание ще са нищожни уговорки в брачния договор, по силата на които тези вещи не могат и няма да се използват от съпруга-несобственик и от децата на съпрузите. Когато обаче личните вещи на единия съпруг се използват за други цели, например за осъществяване на търговска дейност (такива могат да бъдат офис помещение, оборудване, специфична техника) клаузите за възмездното им ползване от другия съпруг ще бъдат валидни.

Поради противоречие с принципа за грижа и подкрепа между членовете на семейството няма да произведе правно действие клауза в брачния договор, според която разходите и задълженията за издръжка на семейството ще се поемат само от единия съпруг. Другият съпруг на общо основание ще бъде задължен да допринася за семейното благополучие и няма да има право да търси платените по този начин разходи. Когато обаче погасяването на разходи и задължения за издръжка на семейството е извършено с лични средства на „освободения“ от издръжката съпруг, Димитър Топузов приема, че в полза на последния трябва да се признае правото на иск за разумно направените от него разходи. Нищожна поради противоречие с принципа за грижа и подкрепа между членовете на семейството ще е и уговорката за заплащане на лихва за предоставения от единия съпруг на другия заем за лечение или образование.

Принципът за особена закрила на децата ще бъде нарушен от уговорка в брачния договор, според която за разпореждане със семейното жилище – лична собственост на единия от съпрузите, изискването на чл. 26 СК няма да се прилага. Подобна уговорка по своята същност представлява предварителен отказ от законодателната закрила на детето, която се съдържа в изискването на чл. 26 СК. Посочената уговорка ще противоречи на принципа за особена закрила на децата и ще бъде нищожна. В този контекст Димитър Топузов критикува законодателното разрешение на чл. 38, ал. 1, т. 3 СК, което дава възможност на съпрузите да уредят в брачния си договор начините на управление и разпореждане с имуществото, включително и със семейното жилище.

Отново поради противоречие с принципа за особена закрила на децата следва да бъдат нищожна и уговорката, предвиждаща, че никой от съпрузите няма да може да претендира определяне на по-голям дял от прекратената поради развод или унищожаване на брака съпругеска имуществена общност, в случай че упражняването на родителските права бъде възложено на него (чл. 29, ал. 1 СК), както и уговорката, предвиждаща, че съпругът, на когото са предоставени родителските права, след развода няма да може да иска да му бъдат присъдени движимите вещи, обслужващи децата (чл. 29, ал. 2 СК).

Освен специфичните принципи на семейното право особен акцент е направен и върху прилагането на понятието за добри нрави в отношенията между съпрузите.

Така например „изискванията на добросъвестността“ налагат изводите на Димитър Топузов за невъзможността съпрузите да уговорят в брачния договор разделна отговорност за задълженията, поети за задоволяване на нуждите на семейството, щом са уговорили общност на придобиваните през време на брака имущества. Причината за това е взаимовръзката между правата и задълженията, между „активната“ и „пасивната“ страна на общността, постигането на баланс между уговорените права и отговорността на съпрузите (баланс, който отчита и интересите на техните кредитори). Изискванията на добросъвестността са и причината за

недействителността на уговорка за предоставяне на семейноправна издръжка без оглед на нуждите на претендиращия и/или независимо от възможностите на задължилия се да я предоставя. Тъй като уговорките в брачния договор относно издръжката следва да обслужват интересите на лицата, които оправдано се нуждаят от такава, а не да стимулират към обществено неполезен начин на живот и да покриват нужди извън предназначението ѝ.

Димитър Топузов приема, че добрите нрави могат да бъдат нарушени още на етапа на волеобразуване и волеизява, при което брачният договор ще накърнява добрите нрави по начина на сключването си – например, когато едната страна се е възползвала от неравностойното възрастово, социално, здравословно, материално или друго уязвимо положение на контрагента си, за да извлече имуществена изгода. Морално нетърпимо е да експлоатираш уязвимото положение на някого, още повече – на своя съпруг. Едновременно с това ще са нищожни и уговорки в брачния договор, които поставят икономически по-силния съпруг в положението на финансово експлоатиран. Става въпрос за уговорки, по силата на които единият съпруг се е задължил да осигури луксозно жилище или пък личен автомобил и шофьор на другия съпруг. Обществено неприемлива е комерсиализацията на брака и превръщането му в самостоятелно основание за придобиване на имущество. До накърняване на добрите нрави се стига и при уговарянето на неустойка при неизпълнение на задължения, поети с оглед оказването на взаимопомощ между съпрузите. Ако уговарянето на лихва по заем, отпуснат от единия съпруг в полза на другия, е нищожно поради противоречие с принципа за грижа и подкрепа между членовете на семейството, то уговарянето на неустойка при неизпълнение на задължението за връщане на този заем е нищожно поради накърняване на добрите нрави.

Разгледана е и обратната хипотеза, когато страните по брачния договор са се договорили за неимуществените се отношения, без това да е в противоречие с техните лични и неотменими права и без да е несъвместимо с целите и общественото предназначение на брачния институт. Въпросът при тези т.нар. морални клаузи

е дали възпроизвеждането им като част от постигнатото между страните съгласие им дава особена (допълнителна) юридическа сила и валидност, която може да бъде защитена със средствата на правната (държавната, съдебната) принуда. Дали нарушаването на включена в брачния договор морална клауза е основание да се иска разваляне на този договор, да се упражнява възражение за неизпълнен договор, да се иска развод? Или пък тези уговорки са недействителни, тъй като нарушават забраната на закона в брачния договор да бъдат включвани разпоредби относно неимуществените отношения между съпрузите? Или са просто правно ирелевантни и включването им в брачния договор не променя тяхната морална природа?

Освен открояването на тази изключително важна в контекста на семейното право връзка между конкретните юридически правила, свободата на договаряне, принципите на правото и добрите нрави, книгата на Димитър Топузов има и множество други неоспорими достойнства. Спецификата на темата – нищожността на брачния договор, позволяват книгата да бъде прочетена и като изключително концентриран, но едновременно с това и ясен до предизвикващ удоволствие учебник за правните основания за нищожността, представляваща най-тежката гражданскоправна санкция. Едновременно с това са предложени и аргументирани редица оригинални тези, разширени и приложени в контекста на брачния договор. Например.

Даден е положителен отговор на въпроса възможно ли е заобикаляне на закона посредством една-единствена позволена сделка, каквато е брачният договор. Следва да се отбележи, че брачният договор в много случаи има естеството на смесен договор и може да включва в себе си множество различни по своя вид правни сделки (престационни клаузи). Макар и мимоходом и под линия е посочено, че не може да се заобиколи закона посредством унищожаеми сделки, освен в хипотезата на договор, сключен от представител на недееспособен без спазване на изискванията, установени за това. Възможен случай на заобикаляне на закона чрез брачния договор е индиректното постигане на регулиране (идентично на това при прякото регулиране) на неимуществените

права и задължения между съпрузите чрез поставянето на действието на брачния договор под отлагателно условие, че съпругата поднови трудовата си заетост.

По отношение на формата на брачния договор е направено предложение за изменение на действащата редакция на чл. 39, ал. 1 СК с цел предвиждане на едновременност на удостоверяването на подписите на съпрузите и на съдържанието на брачния договор. Предложено е и отпадане на нотариалната заверка на брачния договор от компетентността на заместник-нотариусите (дори и когато с него не се учредяват, прехвърлят, изменят или прекратяват вещни права), предвид сложното и разнородно съдържание на брачния договор и неговата новост за българското законодателство. Едновременно с това е посочено, че не би била действителна уговорка между съпрузите, според която брачният договор ще произведе своето правно действие само ако бъде сключен в определена по-тежка от предвидената в закона форма – например нотариална форма.

Подробно и може би за пръв път системно и цялостно е разгледан въпросът за симулацията в семейното право (при сключването на брак, при развода, при осиновяване), и в частност на брачния договор. Категорично се защитава възможността съпрузите да сключат симулативен брачен договор, тъй като „общите правила за симулацията при правните сделки не са несъвместими със същността на института на брачния договор и няма причина да отречем тяхното съответно приложение по отношение на него“. Тази теза е подробно разгледана и убедително доказана от Димитър Топузов. Обърнато е и особено внимание на отношенията между съпрузите и техните кредитори в случаите на симулативност на брачния договор. В този контекст е направено и предложението да се предвиди в законодателството вписване на исковата молба за прогласяване на нищожността на привидния брачен договор и разкриване на симулацията.

Безспорно, достойнство на книгата са и множеството примери за конкретни клаузи на брачния договор, които са нищожни поради някое от основанията по чл. 26 ЗЗД. Няма да ги споменавам

тук (особено се изкушавам за примерите за нищожност на брачни клаузи поради липса на основание), за да оставя читателя сам да се наслади на тях.

Изрично е разгледан и въпросът за частичната нищожност, както и възможността за конверсия на брачния договор в обща декларация за избор на законов имуществено-брачен режим. Последната възможност повдига и въпроса дали декларацията за избор на законов режим е договор или едностранно съвместно изявление, което има за свой адресат Агенцията по вписванията. Димитър Топузов възприема първото разрешение, поради което и допуска възможността за конверсия. Аз съм по-склонен да експериментирам със защитата на второто разрешение, при което се поставя допълнителният въпрос може ли една двустранна сделка да се конвертира в едностранна, като в разглеждания случай освен сключването на нищожния договор е налице и действие по заявяването и вписването му в брачния регистър. Именно тези две действия могат да позволят евентуална конверсия на брачния договор в декларация за избор на законов режим на имуществени отношения между съпрузите. Именно необходимостта от адресиране на декларацията за избор като едностранно съвместно (на двамата съпрузи) изявление до Агенцията по вписванията според мен води до отрицателния отговор на въпроса дали е възможно съпрузите да сключат прикрита декларация за избор на законов имуществено-брачен режим.

Относно правните последици от нищожността на брачния договор ще спомена възникналия между мен и Димитър Топузов спор относно възможността организационни клаузи на нищожния брачен договор да бъдат годно основание за установяване на добросъвестно владение. Разглеждането на този и на останалите въпроси, касаещи отношенията между страните по нищожния брачен договор (например претенциите за неоснователно обогатяване между съпрузите) и между тях и трети лица (предвид разминаването на вписания режим по нищожния брачен договор и действително приложимия режим към имуществените отношения между съпрузите), ще предоставя на самия автор.

Накрая бих искал да подчертая, че за мен беше огромно интелектуално удоволствие и позитивно стимулиращо предизвикателство да бъда един от първите читатели на книгата на Димитър Топузов. Наред с изключително практическите въпроси, които се поставят и разрешават в контекста на договорния режим на имущественобрачните отношения, в текста на Димитър Топузов открих и онзи сериозен философски укор, с който започнах настоящото въведение и който звучи повече от актуално в контекста на специфичните семейноправни принципи и особеното значение на добрите нрави в отношенията между съпрузите.

Стоян Ставру

януари 2016 г.